

Herbert Haag, DAS LAND DER BIBEL. GEOGRAPHIE – GESCHICHTE – ARCHÄOLOGIE, Stuttgart, Katholisches Bibelwerk 2000, 192 s.

Podtytuł *Geografia, historia, archeologia* wyznacza podział na trzy części tego związłego wprowadzenia do kraju Biblii. Pierwsze wydanie ukazało się w 1976 r., a obecne jest ostatnim za życia zmarłego w 2001 r. autora.

W I części (s. 11–44) poświęconej geografii fizycznej Palestyny autor krótko zaznajał z nazwami ziemi biblijnej, wielkością kraju, przeszłością geologiczną, aby potem obszerniej i szczegółowo przedstawić poszczególne regiony geograficzne, a na końcu charakteryzuje klimat Palestyny i informuje o bogactwach naturalnych, florze i faunie. Przedstawienie geografii fizycznej jest tak precyzyjne, że przy lekturze trzeba koniecznie mieć pod ręką bardzo dokładną mapę Palestyny. Autor posługuje się przy tym zarówno nazwami arabskimi, jak biblijnymi i izraelskimi, aby wykluczyć wszelkie wątpliwości z identyfikacją miejsc. Dowiadujemy się tu m.in. o tym, że dopiero w 1837 r. odkryto, iż Morze Martwe znajduje się w wielkiej depresji – około 400 m poniżej Morza Śródziemnego.

W II najobszerniejszej części dotyczącej historii (s. 45–124) autor podaje zarys dziejów Palestyny od czasów przed zajęciem Kanaanu do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian, a także krótki szkic dziejów pobiblijnych do czasów współczesnych. Nazwa: Hebrajczycy, występująca czasami w Biblii na oznaczenie plemion izraelskich, wskazuje na pokrewieństwo przodków Izraela ze znanymi z tekstów klinowych i hieroglificznych Hapiru (Habiru). Nazwa ta nie tyle wskazuje na przynależność etniczną, ile raczej określa status społeczny: ludzie żyjący na obrzeżach terenów zamieszkałych przez ludność osiadłą. W przekonujący sposób przedstawia autor skomplikowany w rzeczywistości, a uproszczony w Biblii, proces zasiedlenia Kanaanu i powstania związku dwunastu plemion: plemiona Racheli (Józef i Benjamin) przyszły ze wschodu po przekroczeniu Jordanu, plemiona Judy i Symeona zdobyły swe terytoria przybывая z południa, pozostałe plemiona w różny sposób i w różnym czasie zajęły swe ziemie. Dopiero po pewnym czasie, przede wszystkim ze względu na zagrożenie ze strony Filistynów, dzięki jednoczącej wszystkie plemiona wierze w Jahwe doszło do konsolidacji narodowej i powstania państwa izraelskiego. Autor daje zwięzły, jasny, ukazujący powiązania z narodami ościennymi zarys historii Izraela najpierw jako jednego państwa (Dawid, Salomon), a po śmierci Salomona podzielonego na dwa niezależne organizmy państwowe z odrębnymi dynastiami i stolicami. Zwykle historię Izraela autorzy kończą na zburzeniu Jerozolimy lub na powstaniu Bar Kochby, Haag natomiast kontynuuje dzieje Palestyny w dalszych wiekach (czasy rzymskie – przeszło tysiąc miejsc świętych, w samej Jerozolimie 375 kościołów i klasztorów, cesarstwo bizantyjskie, panowanie arabskie, wyprawy krzyżowe, czasy tureckie, mandat brytyjski) aż do czasów współczesnych (powstanie państwa izraelskiego, autonomia palestyńska). Swoją uwagę koncentruje przy tym na trudnym losie chrześcijan żyjących w Ziemi Świętej od czasów podboju arabskiego w niesprzyjających warunkach.

Część III poświęcona archeologii (s. 125–164) rozpoczyna się od określenia, czym jest archeologia biblijna. Autor ukazuje ewolucję tego pojęcia, które od

Józefa Flawiusza do początków XIX w. znaczyło tyle, co historia. Od tego czasu archeologię ograniczono do kultury materialnej jakiegoś narodu. Dziś archeologia jest odrębną gałęzią wiedzy dotyczącej przeszłości, historii, jeśli można ją odtworzyć na podstawie przedmiotów kultury materialnej. Ponieważ wśród znalezisk są także teksty, archeolog musi być również filologiem, a że ma to być archeologia biblijna, musi dobrze znać Biblię, a więc być teologiem. Zaniedbanie jednej z tych dyscyplin może archeologa doprowadzić do pochopnych, a nawet błędnych wniosków. Autor przypomina tu przypadek wybitnego archeologa Wooleya, który uważał, że odnalazł ślady potopu biblijnego. Wskazuje na popularzatorskie publikacje usiłujące za wszelką cenę wykazać, że Biblia ma we wszystkich dziedzinach rację i na sensacyjne doniesienia dziennikarskie zniekształcające często ostrożne wypowiedzi archeologów.

Podając krótką historię odkrywania Palestyny i prowadzonych tam badań archeologicznych, przedstawia autor pionierów (ekipa towarzysząca Napoleonowi w Egipcie, P. E. Botta, E. Robinson, F. de Saulcy, C. Warren, V. Guerin, C. Clermont-Ganneau) oraz najstarsze instytucje prowadzące wykopaliska (Palestine Exploration Fund, American Palestine Exploration Society, Deutscher Palästina Verein, École Biblique) i czasopisma przedstawiające wyniki badań, („Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins”, „Revue Biblique”, „Bulletin of the American Schools of Oriental Research”). Największy rozkwit osiągnęły badania archeologiczne za mandatu brytyjskiego w okresie międzywojennym i w okresie po drugiej wojnie światowej. Spośród wielu nazwisk trzeba wymienić przynajmniej niektóre: W. F. Albright, K. M. Kenyon, R. de Vaux, Y. Yadin. Wcześniejsze znaleziska archeologiczne znajdują się przede wszystkim w znanych muzeach w Kairze, Londynie, Berlinie, Paryżu, w Istambule, te po pierwszej wojnie światowej – głównie w Jerozolimie.

Znaleziska archeologiczne najpierw potwierdzają Biblię: w czasach Mojżesza są znane na terenie Palestyny cztery rodzaje pisma (hieroglificzne, klinowe, spółgłoskowe klinowe i linearne pismo alfabetyczne); Mojżesz w swoim prawodawstwie mógł nawiązywać do starszych kodeksów prawnych Mezopotamii; kroniki asyryjskie, babilońskie i perskie dotyczące wydarzeń okresu królewskiego, upadku Samarii i Jerozolimy, odbudowy po niewoli w doskonały sposób potwierdzają relacje biblijne; wykopaliska potwierdzają zniszczenie pewnych miast w drugiej połowie XIII w., działalność budowlaną Salomona, Ezechiasza, Omriego i Nehemiasza.

Archeologia dalej uzupełnia dane biblijne, dostarczając np. informacji o wydarzeniach pominiętych w Biblii (udział króla Achaba w bitwie pod Karkar 854, trybut złożony przez Jehu królowi asyryjskiemu w 842, zatargi Izraela z królem Moabu Meszą – IX w.). Czasami koryguje Biblię (Jerycho musiało zostać zdobyte i zniszczone przed nadejściem plemion izraelskich). W sferze kultury materialnej archeologia umożliwia nam odtworzenie ówczesnych warunków życia (budownictwo, przedmioty służące przechowywaniu żywności i przygotowywaniu pokarmów, fortyfikacje miast, miejsca kultu, ozdoby itp.).

Wreszcie archeologii udało się włączyć dzieje i kulturę Izraela w ramy historii i kultury starożytnego Wschodu i dzięki nim lepiej je zrozumieć. Plemiona izraelskie zasiedlające Palestynę znalazły się w obrębie wysoko rozwiniętej kultury materialnej i duchowej. Od dotychczasowych mieszkańców przejęły nie tylko język, lecz także sposoby wyrażania się. Literatura starotestamentalna daje świadectwo o wielorakich powiązaniach Izraela z bliższymi i dalszymi sąsieda-

mi także w dziedzinie kultury. Mimo niewątpliwych osiągnięć archeologii nie rozwiązuje ona wszystkich problemów Biblii. Wiąże się to przede wszystkim z odmiennym charakterem archeologii i egzegezy, z innym rozumieniem dziejopisarstwa w starożytności, a zwłaszcza w Izraelu. Autorom biblijnym nie chodziło w pierwszym rzędzie o dokumentację faktograficzną, ale o ukazanie Bożego działania w historii. Historia biblijna jest ostatecznie także świadectwem wiary. I archeologia ani nie zastąpi wiary, ani nie uczyni jej zbyteczną.

Książkę uzupełniają przypisy (s. 165–168), bibliografia (s. 169–173), wykaz skrótów (s. 174), tablica chronologiczna (s. 175–178), skorowidz osób, rzeczy, krajów i narodów (s. 179–192). Na wewnętrznych okładkach znajdują się mapy Palestyny Starego i Nowego Testamentu. Książka została zaopatrzona w czarno-białe fotografie, mapy i rysunki znalezisk archeologicznych oraz kolorowe fotografie wykonane – z wyjątkiem jednej – przez autora.

Według intencji autora, książka ma być podręcznym wprowadzeniem do kraju Biblii i służyć studentom teologii, nauczycielom religii i pielgrzymom odwiedzającym Ziemię Świętą. To zadanie spełnia w doskonały sposób. Jest to przede wszystkim zasługą autora znanego nie tylko jako wydawcę nieprzestarzałego słownika biblijnego (*Bibel-Lexikon*, 1968 r.), autora wielu prac z zakresu Starego Testamentu, przewodnika pielgrzymek do Ziemi Świętej organizowanych przez Katholisches Bibelwerk, znającego Ziemię Świętą doskonale z autopsji. Każde zdanie świadczy o znajomości przedmiotu, język jest prosty, precyzyjny i komunikatywny. Fotografie, mapy i rysunki trafnie uzupełniają tekst. Trzeba podziwiać talent i erudycję autora, który w tak niewielkiej książeczce potrafił zmieścić tyle rzeczowych i interesujących wiadomości. Spośród wielu podobnych książek omawiana wyróżnia się fachowością i kompetencją autora, rzeczowością, zwięzłością, umiejętnym powiązaniem słowa z obrazem. Jest popularyzacją wiedzy biblijnej w najlepszym wydaniu. Należałoby sobie życzyć, aby ta bardzo wartościowa książka jak najrychlej została udostępniona także czytelnikowi polskiemu.

Ks. Antoni Dreja